

reCHERches

Culture et histoire dans l'espace roman

30 | 2023

La naissance de la Grande Roumanie – II –

Poeții civili – un contingent ineficient în Primul Război Mondial ?

Les poètes civils – un contingent inefficace pendant la Première Guerre mondiale ?

Civilian Poets—an Ineffective Contingent During the First World War?

Corina Croitoru

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/cher/14939>

DOI : 10.4000/cher.14939

ISSN : 2803-5992

Éditeur

Presses universitaires de Strasbourg

Édition imprimée

Date de publication : 15 juin 2023

Pagination : 81-90

ISBN : 979-10-344-0166-6

ISSN : 1968-035X

Référence électronique

Corina Croitoru, « Poetii civili – un contingent ineficient în Primul Război Mondial ? », *reCHERches* [En ligne], 30 | 2023, mis en ligne le 15 juin 2023, consulté le 08 juillet 2023. URL : <http://journals.openedition.org/cher/14939> ; DOI : <https://doi.org/10.4000/cher.14939>

Creative Commons - Attribution - Pas d'Utilisation Commerciale - Partage dans les Mêmes Conditions 4.0 International - CC BY-NC-SA 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Poezii civili – un contingent inefficient în Primul Război Mondial ?

CORINA CROITORU*

În comparație cu orice alt război anterior sau ulterior, Primul Război Mondial este, la nivel european, cel mai exploatat din punct de vedere literar, consecință firească a impactului psihologic și emoțional pe care l-a avut asupra indivizilor, dar și a faptului că, la momentul respectiv, textul scris constituia încă principala modalitate de vehiculare a informației. Pe de o parte, el e tematizat de scriitorii care devin combatanți fie în contextul eliminării sistemului anterior de recrutare preferențială (Parenteau 2014), fie pe fondul entuziasmului general suscitată de *der des ders*¹, care generează un fenomen nemaîntâlnit al înrolărilor voluntare în rândul intelectualilor, consemnat și de Nicolas Beaupré: „intrarea în război a scriitorilor, angajarea lor voluntară, ca și miile de poeme apărute în 1914, sunt dovada că entuziasmul era cu siguranță departe de a fi absent în cercurile intelectuale” (Beaupré 2006: 30). Pe de altă parte, evenimentul e mărturisit literar, cu mijloace mult mai precare, și de combatanții ce devin scriitori, pe fondul creșterii ratei de alfabetizare a populației masculine la începutul secolului XX. Ambele posturi auctoriale, identificate de cercetători în cazul tuturor culturilor europene majore, cu observația importantă că „scriitori deveniți combatanți și combatanți deveniți scriitori se confundă puțin câte puțin, pe măsură ce războiul se instalează și durează” (Beaupré 2006: 256), sunt reperabile și în istoria literaturii române. Astfel, poezia autohtonă inspirată de Primul Război Mondial li se datorează atât scriitorilor profesioniști mobilizați, printre cei mai cunoscuți numărându-se Camil Petrescu, Perpessicius, Octavian Goga, George Topîrceanu, Adrian Maniu, Ion Vinea, Ion Pillat, Vasile Voiculescu, Aron Cotruș, Demostene Botez, Alexei Mateevici ș.a. (Croitoru 2018: 37-49; Croitoru

* *Lector universitar* au Département de littérature roumaine et théorie de la littérature de la Faculté des lettres de l'Université „Babeș-Bolyai” de Cluj-Napoca et membre titulaire du Centre de recherches en philologie moderne (FIM).

1 Expresie care desemnează Primul Război Mondial în spațiul cultural francez: „la dernière des dernières (guerres)”.

2015: 167-180), cât și cătanelor, țărani simpli care versifică experiența frontului pe modelul cunoscut de generații, și anume cel folcloric².

Totuși, nici în literatura română, ca, de altfel, în nicio altă literatură europeană, poezia de război nu rămâne apanajul combatanților, o cantitate însemnată de versuri fiind producția civililor, scriitori profesioniști sau amatori, animați de sentimente patriotice sau de motivații ideologice ori sensibilizați de propaganda oficială care le solicita cetățenilor să contribuie, fiecare după puteri, la efortul de război. De altfel, statutul de civil ce trăiește mediat experiența războiului nu e nou în cultura europeană, apariția lui fiind asociată de Mary A. Favret cu războaiele napoleoniene: „Dacă războiul modern e experiența noncombatanților în timp de război, merită reamintit faptul că termenul de «noncombatant», ca și înțelesul popular de «civil» ca nonmilitar, a apărut în engleză în timpul perioadei napoleoniene” (Favret 2010: 13). Mai mult decât atât, respectiva postură implică o reflecție mai largă asupra conflictului trăit de la distanță, „o distanță spațială, temporală, epistemologică și, în cele din urmă, mortală” (Favret 2010: 14), care provoacă diferite tipuri de răspunsuri emoționale: „de confort, complezență, ușurare, anxietate, neputință, complicitate” (Favret 2010: 15) ș.a.m.d. Un astfel de răspuns îl constituie și poezia de război a civililor, scrisă în momentul mobilizării trupelor – căci, în majoritatea statelor beligerante, „a existat un interes pentru poezie în recrutarea propagandistică” (Hussey 1967: 5) –, în timpul confruntărilor armate sau după încheierea păcii. Ca și proza autorilor civili pe tema războiului, care a îngroșat fantasmagoric mitul eroismului, cu mijloacele unor clișee epeice, precum vărsarea de sânge, atacul la baionetă și curajul monumental, toate demontate exemplar de Jean Norton Cru în *Du témoignage* (Cru 1930), poezia de război a civililor e supusă tendinței de amplificare a patosului patriotic și de distorsionare a imaginilor poetice care descriu frontul uneori vizitat în pripă sau, de cele mai multe ori, conceput de la distanță, prin forța trădătoare a imaginației.

Condeiful ca baionetă?

Scriitori profesioniști sau amatori care improvizează poeme de încurajare ori de recunoștință pentru soldații plecați pe front, civilii români versifică războiul și completează panoplia posturilor auctoriale generate de context. Astfel, în vreme ce vocile poeților amatori civili rămân captive în rubricile literare ale gazetelor din timpul războiului sau din anii de după, creațiile scriitorilor profesioniști civili reușesc să se salveze – editorial, nu valoric, deci, altfel spus, de la dispariție, nu de la uitare – fie în volume individuale publicate în interbelic, fie în ediții de

2 O comunicare cu titlul *Lirica de cătănie a românilor transilvăneni în Primul Război Mondial: o expresie a pacifismului, între lamento și resentiment*, a fost susținută de autoare în cadrul Conferinței Internaționale de Studii Românești, ediția a VII-a, Universitatea „Babeș-Boyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Litere, 6-8 octombrie 2022, textul integral urmând să fie publicat în volumul conferinței, angajat de editori la Presa Universitară Clujeană, în 2023.

opere complete, apărute decenii mai târziu. Un exemplu îl constituie volumul *Din opera poetică a lui N. Iorga* (Iorga 1921), din 1921, care cuprinde, în ciclul intitulat *Originale*, o serie de compoziții neoromantice pe tema Primului Război Mondial, pe care Nicolae Iorga (1871-1940), istoric, scriitor și om politic antantofil, îl trăise în refugiu, la Iași, unde se ocupase de editarea unei reviste precum „Neamul românesc” ș.a. Poeziile lui Iorga sunt scrise, așadar, la distanță de linia frontului și relevă, tocmai de aceea, o preocupare pentru aglomerarea detaliilor în descrierile câmpului de luptă: „Și de-o rouă sângerată stă câmpia coperită,/ Lacuri mari de-un negru vânăt, cu oglinda lor cernită/ Pe alocuri se răsfață. Mii de morți în șiruri lungi,/ Pe covorul de verdeață zugrăvesc lugubre dungi.// Câte-un gemăt se înalță. Vre-un rănit în brânci./ Urlă jalnic înspre ceruri pironind ochii adânci,/ Croncănesc vultani sălbateci din văzduh pândindu-și pradă/ Și un cal, roșit de sânge, în genunchi vine să cadă” (*Câmp de luptă*, în Iorga 1921: 19). Apetența pentru amănunte, observabilă în această mostră de vizionarism macabru, confirmă faptul că perspectiva pe care poetul civil o are asupra războiului e diferită de cea a combatanților, cărora li se aplică „paradoxul lui Stendhal”, expresie cu care Jean Norton Cru desemna incapacitatea celor implicați efectiv în luptă de a furniza o imagine clară asupra desfășurării ei: „dintre toate mărturiile posibile despre război, cea a omului care a pus osul la treabă e cea mai ne semnificativă [...] el este singurul care nu cunoaște, nu înțelege băătăia; șefii, din contră, civilii, toți cei care n-au fost nici actori, ni martori văd evenimentul cu luciditate” (Cru 1930: 31). Desigur, prin natura sa metaforică, viziunea poetică nu se caracterizează prin luciditate, dar se distinge, totuși, prin precizia cu care integrează o multitudine de elemente într-un ansamblu imagistic coerent. Distanța contemplării permite, astfel, o redare minuțioasă a întregului, în detrimentul fragmentului, chiar dacă rezultatul final e, în cele din urmă, tot unul denaturat, de data aceasta de gustul poetului civil pentru eroic și grandios. Cultivarea acestui simț al enormității în lirica de război este, fără îndoială, o tendință moștenită cultural, ca toate locurile comune vizând sacrificiul pentru patrie, prezente, de asemenea, în versurile lui Iorga: acceptarea senină a morții pentru glia străbună – „Acolo zace unul, țărânei cel mai drag:/ N-a-nvins și nici în luptă nu și-a aflat pieirea;/ Dar, când văzu că piere Domn, țară și oștirea,/ El se culcă de moarte și adormi în steag” (*Cel mai drag*, în Iorga 1921: 121), datoria omagiului etern adus martirilor – „Noi suntem mulți: e codrul plin/ De noi, e plin muntele tot,/ În șiruri crucile se țin/ Pe gropi ce nu se mai socot” (*Nu ne uitați*, în Iorga 1921: 124), sentimentul solidarității între generații – „Nu suntem morți, ce faceți voi/ Din fapta voastră vine,/ Și cine luptă ca și noi/ De steagul nostru ține” (*Cei ce nu-s morți*, în Iorga 1921: 126) ș.a.m.d. Conștient de faptul că țăranilor români li se cerea acum un imens sacrificiu pentru cauza națională – după ce, nu cu mult înainte li se refuzaseră brutal drepturile, 11.000 de țărani fiind împușcați la răscoala din 1907 –, Iorga le omagiază acestora apriori devotamentul patriotic, în încercarea de a le câștiga adeziunea.

Ecourile pierderilor de război apar, atent protejate de aceeași peliculă clișeistică, și în poeziile ocazionale pe care Iorga le scrie în iarna anului 1917, adresându-le familiei regale. *Urare de Anul Nou 1917* (Iorga 1921: 115-116), dedicată „Dinastiei românești”, evocă, pe structura Plugușorului, pagubele satelor și ale orașelor românești și exprimă dorința întoarcerii viitoare în capitala recent ocupată de inamic: „Vă trezim din somn,/ Copilași de Domn,/ [...] Doamnă luminată/ Și încununată/ [...] Să veniți acasă/ Într-o zi frumoasă/ Între flori bogate/ În vechea cetate”. Asemănător, în poezia *24 ianuarie 1917* (Iorga 1921: 118), poetul rememorează momentul triumfal al Unirii Principatelor la 1859 („Când ne-am unit odată, era un cer senin”) și îl plasează în antiteză cu prezentul („Azi ruptă e vremelnice Unirea altei vremi”), pentru a-și afirma convingerile idealiste: „De-o țară și de alta nu mai vorbiți,/ Ardealul, Bucovina s-adună de la sine:/ Prin lupte și morminte, prin sânge și ruine,/ Suntem pentru vecie nedespărțiți uniți”. Același mesaj mobilizator răzbate, un an mai târziu, dintr-o altă *Urare de Anul Nou regelui și reginei României* (Iorga 1921: 132), în care, după ce realizează un bilanț al dezastrelor conflictului și al ostașilor „muceniți”, vocea subiectului mai mult politic decât liric își declară mefiența în fața calului troian al noului an³, 1918, dar îi asigură pe monarhi că suferința comună este esența solidarității, deci și a victoriei îndelung așteptate: „Că pe voi și noi/ Crâncenul războiului/ Ne face-a fi una/ Pentru totdeauna”. Meliorismul pașoptist al lui Iorga se va dovedi, retrospectiv, pe cât de insipid estetic, pe atât de augural politic.

Alexandru Vlahuță (1858-1919), cel care îl motivase pe Vasile Voiculescu, colegul său de la Academia Bârlădeană, să scrie lirică de război, este, de asemenea, un poet civil ce nu se poate ține departe de versificarea luptelor date de compatrioții săi. Totuși, spre deosebire de alți poeți civili, Vlahuță decide că realitățile tranșelor trebuie cunoscute îndeaproape, de aceea, deși în etate, scriitorul aflat în refugiu în Moldova, la Bârlad și la Iași, întreprinde o vizită pe front, care îl va impresiona profund:

Deși bolnav și îmbătrânit, are curajul să plece pe front, pentru a vedea mai îndeaproape starea soldaților, este din ce în ce mai chinuit de întrebări asupra destinului poporului său, scrie mai des, în carnetele sale, strânge date, notează cifre, citate din spusele celor pe care îi întâlnește, transcrie cu febrilitate, gândindu-se la eventuala lor publicare⁴.

Din notițele sale se va desprinde același sentiment de amărăciune pe care îl reflectă și cele trei poezii scrise în anii apăsători ai războiului. Textul exemplificator este *În zile grele*, datat „Iași, 1917”, în care se confruntă două perspective fundamentale

3 În 1918, Regatul României decide intrarea în Primul Război Mondial, de partea Antantei, după doi ani de neutralitate.

4 Valeriu Ripeanu, *Studiu introductiv*, in A. Vlahuță, *Scrieri alese*, vol. I, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și bibliografie de Valeriu Ripeanu, București, Editura pentru Literatură, 1963, p. XIII.

diferite asupra războiului, una convențională, bazată pe cărțile citite, iar alta autentică, izvorâtă din evenimentele trăite: „Citeam, și-mi păreau basme, cum se lăsau pe țară/ Întunecate oarde, ca norii de lăcuste. [...]// Citeam de lanuri arse, de sate pustiite,/ Femei, cu prunci în brațe, prin codri rătăcind,/ Câte-un bătrân ce cată din vârful unui grind, [...]// Cum trec, duși în robie, subt bici, feciori și fete, [...]// Citeam și-mi păreau basme. Și iată că destinul/ Vru să trăiesc aieva acele zile grele; [...]// Să nu mai știu nimic de cei rămași acasă,/ Decât că e vrăjmașul stăpân pe soarta lor.../ Gândindu-mă la dâșii, muncit de griji, de dor,/ Stau în adâncul nopții, cu coatele pe masă,// Și-i văd săpând la șanțuri, bătuți, bolnavi, sub zloată –/ Moșnegi căzuți pe drumuri, femei batjocurite –/ În jurul lor, copiii cu brațele ciuntite/ Înfațișează jertfa și jalea țării toată” [Vlahuță 1963: 258]. Poetul civil ține în cumpăna gândirii lui cele două talgere încărcate, pe de o parte, cu mărturiile luptelor trecute, și, pe de altă parte, cu experiența conflictului contemporan lui, care atârnă, însă, mult mai greu și pentru că, fiind bătrân și bolnav, Vlahuță se simte întru totul neputincios. Imaginea poetului așezat cu coatele pe masă e elocventă pentru postura scriitorului civil care ajunge, după o îndelungată meditație, la aceeași concluzie ca Nicolae Iorga, și anume că suferința aduce o binecuvântată și necesară ispășire, care constituie o garanție a unității: „Fii binecuvântată, fecundă suferință,/ Tu ce ne ești trimeasă de veșnica dreptate/ Să cureți neamul nostru de vechile păcate,/ Să faci din el o-nțreagă și singură ființă!// M-ai învățat, durere, ce e să ai o țară./ Și-n inima-mi rănită adânc ți-ai scris cuvântul:/ *Cu sânge și cu lacrimi va să frământâți pământul/ Din care-aștepți viața cea nouă să răsară*” [Vlahuță 1963: 259]. Încrederea într-o renaștere a poporului român după noaptea adâncă a conflagrației îl apropie pe Vlahuță de Iorga, care îi și include textul în „Neamul românesc” – publicație bisăptămânală, de orientare național-democratică, în paginile căreia Iorga condamnă atât ideologia de extremă dreaptă, cât și pe cea de extremă stângă, reprezentând „în anii neutralității și ai primului război mondial [...] o armă spirituală în pregătirea conștiințelor pentru unitatea culturală și națională”⁵ – în 1917, trimițându-i următorul răspuns:

Mult stimată și dragă domnule Vlahuță,

Mulțămesc din inimă pentru frumosul dar ce-l aduci foi noastre, prin care *căutăm să ne facem folositori* [s.n.] acestei vieți necăjite. Și eu cred că orice s-ar întâmpla, supt ochii noștri sau ai altora, „Viața cea nouă o să răsară”⁶.

Această viziune expiatoare, de circulație europeană, s-ar putea spune, asupra primei conflagrații mondiale înțelese ca suferință necesară reinventării unui popor, nu este singura care transpare din creațiile lui Vlahuță, *Supt legea tunului* înfățișând, spre exemplu, un tablou apocaliptic lipsit de speranța unui răsărit spiritual sau național: „Ard, zi și noapte, marile furnale,/ În vaste uzine ale morții./ Din mii de coșuri – funerare tortii –/ Se-nalță limbi de flăcări infernale,//

5 I. Hangiu, *Dicționarul presei literare românești. 1790-1990*, ediția a II-a revizuită și completată, Editura Fundației Culturale Române, București, 1996, p. 304.

6 N. Iorga in A. Vlahuță, *op. cit.*, p. 335.

[...] Se prăbușesc cetăți, credinți și pravili,/ Ce ni le-nchipuiam nestrămutate:/ Un vânt turbat asupra lumii bate, –/ Pieire e, și rupte-s orice stavili...” (*Supt legea tunului. I*, în Vlahuță 1963: 260). Predicțiile sunt sumbre și în partea a doua a poeziei, în care se prezintă viitorul civilizației captiv într-o interminabilă iarnă a vrajbei: „Ce tristă și amară-nvățătură/ Din viforul acesta se ridică!/ Iar vei trăi, sărmane om, în frică,/ Iar te-a supus întunecata ură.// Popoarele-nvrăjbite între ele/ Vor sta de-acum, ca fiarele, la pândă,/ Sub veșnica-narmărilor osândă” (*Supt legea tunului. II*, în Vlahuță 1963: 260-261). În fine, partea a treia, reprezentată de un singur catren, rezumă poziția morală a lui Vlahuță, pentru care războiul este un fratricid odios: „Lanț ruginit, verigă cu verigă,/ Iubirea dintre oameni se desface:/ Când fiara – ostenită-n Cain – tace,/ E sângele lui Abel care strigă” (*Supt legea tunului. III*, în Vlahuță 1963: 261).

Ultimul poem pe care încercările grele ale războiului i le inspiră pribeagului Alexandru Vlahuță se intitulează *Fustă scurtă, ghetete albe, buze roșii* (Vlahuță 1963: 262) și surprinde un subiect liric îndoliat, plângându-și neamul crucificat de soartă într-un decor răvășit de lupte și traversat cu insolență de o fee a desfrâului și a urgiei: „Legănându-se din șolduri, trece zveltă, zâmbitoare./ Tu-ți plângi neamul pus pe cruce, la răspântie de pieire,/ Ea, cu farmece-n privire,/ Grațiile și le primblă, în costum de vânatoare:/ Fustă scurtă, ghetete albe, buze roșii”. În ce măsură poate fi considerat o alegorie sau o satiră⁷, așa cum se insinuează adesea, notele însoțitoare ale textului nu reușesc să clarifice, pentru identificarea aluziilor, Valeriu Rîpeanu, îngrijitorul ediției critice citate, îndemnând la o confruntare a versurilor cu însemnările zilnice ale autorului, din intervalul 1916-1919. Cert este, în opinia sa, că aceste poezii ar trebui citite în consonanță cu evocările lui Mihail Sadoveanu și ale lui Nicolae Iorga, întrucât, reliefând disperarea care îl cuprinsese pe Vlahuță în acei ani, „cele două portrete contemporane ne ajută să înțelegem mai bine sensul acestor poezii străbătute de un fierbinte patriotism, de dragoste față de cei ce și-au jertfit viața în tranșee și de dispreț pentru profitorii războiului” (Șandru 2018: 39-64). Poeziile de război ale lui Vlahuță sunt, așadar, expresia exasperării bătrânului scriitor ajuns realmente la capătul puterilor.

7 Probabil la adresa femeilor de moravuri ușoare, descrise în termeni similari de memorialistul N.A. Bogdan: „Cu obrajii văruiți, buzele date cu roș [s.n.] – parcă luaseră parte toate la ospețe canibalice, cu sânurile dezgolite și ridicate în sus și fustele scurte sub genunchi [s.n.], cu brațele de asemenea goale până deasupra coatelor [...], șirul lung de cocote, năvălite în Iași, cu duzinile, cu fiecare tren ce sosea în Gară, făcea localnicilor impresiunea că târgul lor se transformase, în ultimele zile, într-un mare iarmaroc de femei-sclave”. V. Bogdan N.A., 2018, *Iașul, leagăn al unirii neamului românesc 1916-1918. Reminiscențe și însemnări*, Iași, Editura Convorbiri Literare/ Editura Timpul. *Apud* Șandru D., 2018, „Iașul sub povara refugului. Tragedia războiului în memorii și însemnări zilnice (1916-1918)”, *Polis*, vol. VI, n° 4(22), p. 39-64.

Într-o cu totul altă notă scrie versuri despre război ziaristul George Ranetti (1875-1928), care, după colaborarea cu I.L. Caragiale la „Moftul român”, fondează „Zeflemeaua” (1901) și, mai târziu, „Furnica” (1904), devenită „Greerul” (1917) în anii Primului Război Mondial. Vocația ironică și umoristică lui Ranetti – cunoscut pentru butada „nu momente, maestre, ci monumente”, cu privire la proza scurtă caragialiană – se întrevede în diferite numere ale acestor publicații, însă mai mult în poeziile semnate cu pseudonime literare (Cyrano, Coco ș.a.) decât în cele asumate cu numele său real. Spre exemplu, la începutul anului 1919, în „Furnica” se publică poeme ce persiflează diferite aspecte ale războiului recent încheiat, unele aparținându-i lui Ranetti, așa cum este *Despăgubiri de război* (Cyrano 1919: 7), o satiră la adresa modului în care statul își recompensează veteranii: „Prin mahalale ca și- centru/ Răcnesc aceiași țigănoi/ Să-ți vândă «Formulare pentru/ Despăgubiri de război»// [...] Ce preț să-i dai pe-o mână ruptă,/ Sau pe piciorul retezat?/ Cel cu trei fii uciși în luptă,/ Cât să pretindă de la Stat?”. Recursul la deriziune pare însă un sacrilegiu în contextul neangajării sale în luptă, dat fiind că, potrivit specialiștilor, „râsul le aparținea doar soldaților, identității lor de combatanți: a râde de acest război absurd, a râde de ei înșiși era un drept pe care și-l câștigaseră cu un preț teribil” (Bianchi 2021: 182-183).

Totuși, Ranetti își va aroga acest drept și în volumul de versuri *D'atunci și d'acolo* (Ranetti 1921), pe care îl scoate în 1921, în care nu adună decât textele despre război apărute în paginile ziarului „România”, mărturisind, în introducerea adresată lui Mihail Dragomirescu, că acestea au constituit, în anii conflagrației, „arma” sa de poet civil:

Mestere,

Aș dori să strâng într-o carte câteva din versurile ce-am publicat la Iași în ziarul «România», întemeiat din inițiativa d-lui general Prezan, șeful Marelui Cartier General, cu menirea de-a ridica moralul, foarte scăzut pe atunci, populației civile și chiar unei părți din oștire.

Printre scriitorii mai cu faimă ca Delavrancea, Al. Vlahuță, Octavian Goga, Mihail Sadoveanu, și alții, a fost mobilizat la acel «organ al apărării naționale» și «soldatul milițian Gheorghe Ranetti, dispensat în timp de pace de serviciul militar».

Contingent – vai – cam vechi, nedestoinic să slujească prin vânoșia brațului meu steagul patriei primejduite, m-am trudit totuși să fiu vrednic de cinstea ce mi s-a făcut, preschimbând șubredul meu condei într-o baionetă de luptă⁸.

Versurile lui George Ranetti care, abia cvadragenar, se simte prea bătrân pentru a se fi mobilizat altfel decât prin scris în Marele Război sunt, așadar, angajate, poetul asumându-și deschis carențele estetice inerente:

8 G. Ranetti, *D'atunci și d'acolo. Versuri ușurele scrise'n clipe grele*, București, Editura Literară a Casei Școalelor, 1921, p. 6.

A, dar să ne înțelegem. Nu mă adresez criticului învățat și esthetului subtil. [...]

Criticul și esthetul sunt rugați să nu strâmbe din nas dacă pe alocurea vor băga de seamă că versurile mele șchioapătă, ori că nu sunt prea dichisite. Dacă poetul n-a fost pe front, versurile lui erau zilnic acolo să lupte, și în tranșee lipseau de multe ori picioare, iar ostașii nu prea se sinchiseau de eleganța toaletelor lor.

Publicând cartea de față n-am nicio pretenție de artă⁹.

Correspondența dintre realitățile crude ale frontului și imperfecțiunile creației lirice, invocată cu scopul exceptării de la judecata aspră a esteticianului, vine să întărească viziunea generală asupra literaturii de război, afirmată deseori în presa vremii: „Vremea marilor tulburări sociale nu e și vremea creațiilor literare. Artă e în primul rând contemplația, iar aceasta presupune adâncă liniște și seninătate a conștiinței” (Busuioceanu 1919: 26). Pentru Ranetti, ca și pentru alți scriitori civili, poezia belică nu e rodul unei înclinații estetice, ci al unei obligații morale.

De aceea, dimensiunea etică e foarte pronunțată în toate textele sale, din care nu lipsește nici parti-pris-ul politic, Ranetti numărându-se printre antantofili. Elogierea regelui și a reginei, demonizarea dușmanului neamț și musturarea pacifiștilor neîncrezători în cauza națională constituie, astfel, teme recurente în poemele strânse în volum. Deși german prin naștere, regele este „cel mai bun Român din țară” și „-nfrățit cu Dorobanțul” (*Regelui nostru*, în Ranetti 1921: 9), iar regina „dulcea Precista Maria” (*Călin de la mitraliere*, în Ranetti 1921: 45) care alină suferințele răniților, prin simpla sa prezență la căpătâiul acestora. În antiteză, orice alt german sau germanofil e descris ca dușman absolut al noțiunii înseși de umanitate și supus unui permanent proces de diabolizare, așa cum se întâmplă și cu Dumnezeuul poporului inamic: „Văzând că de Paște/ Mă cam plictisesc,/ Am vrut a cunoaște/ Pe Gott, ăl nemțesc.// [...] Verde ca spanacul/ M-am făcut la chip:/ Gott era chiar Dracul, - / Ș-astăzi încă țip...” (*Cum am cunoscut pe Gott*, în Ranetti 1921: 96). Orice sustragere de la efortul comun al acestei lupte împotriva elementului malefic e, deci, tratată cu asprime: dezertorii și trădătorii de patrie merită ostracizați („Îl întrebă ocnașul cel mai bătrân din ceată./ «- Ce cauți la noi? [...]»/ - «Eu? bălbăi-ntrebatul.../ Am fost...am fost... ostaș.../ Și țara... mi-am trădat...»// Cu scârbă toți ocnașii de el s-au depărtat”, *Noul camarad*, în Ranetti 1921: 24), în timp ce lamentațiile civililor cu privire la greutățile perioadei sunt ridiculizate cu maliție.

În acest sens, profilul femeii burgheze devine ținta unor tirade satirice, cu accente sardonice în *Una care-i contra războiului* (Ranetti 1921: 75), poem dezvoltat pe antiteza bărbat-femeie, combatant-civil („Fifța se plângea... Pesemne/ Vr-un frate-o fi avut pe front?/ Nu. Se plângea că...n-are lemne./ - «Oh, quelle misère, mon cher, quelle honte !»/ [...] Că un soldat, trecând pe stradă./ A salutat zâmbind, și-a zis:// - «Coniță, zău, nu se cuvine/ Mata să suferi de război./ Să sufere mojici ca mine,/ Nu ființe cilibii ca voi!// N-ai lemne? Asta, azi, te doare?!/ Eu am luptat la Glavacioc,/ Și, uită-te-n loc de picioare./ Am lemne...Ia-le, și fă-ți foc!»”), sau umoristice în *Conița-i dezolată* (Ranetti

9 *Idem.*

1921: 118), unde se ironizează ifosele damei de capitală refugiate la Iași, surată a cucoanei din *Bubico*, de Caragiale: „Madam, ești dezolată,/ Înduri un chin nespus.../ Te plâng! Refugiată,/ De multe lips-ai dus.// [...] Ți-e teamă d-o sincopă.../ Turbezi, că – fiind război –/ N-ai ghetе d-antilopă,/ Homarzi și icre moi// [...] Dar, mai cu seamă, Doamnă,/ Amarnic te bocești,/ Că ți-ai uitat ast’ toamnă/ Pe Bubi-n București// Te-asfixiază plânsul/ Gândindu-te la el:/ Ce-o fi făcut dintr-însul/ Vrăjmașii? Scump cățel!”.

Există, desigur, în poezia despre război a lui George Ranetti, și ipostaze feminine ferite de ironiile eului, cum este cea din *Serenadă* (Ranetti 1921: 19), unde poetul imaginează un duios cântec de leagăn al soldatului pentru femeia iubită: „Eu somnu-ți doresc lin și bun/ pe perna de puf din odaie,/ Pe când, subt a lunii văpaie,/ Veghea-voi cu ochii la tun.// [...] Gornistul îmi strigă: «Să pleci!»/ Te las, că m-așteaptă dușmanii./ Fă nani, femeie, fă nani.../ Eu plec pentru somnul de veci”. Scenariul nu iese din clișeu masculinității protectoare în raport cu femeia infantilizată și insistă artificial asupra resemnării celui ce se sacrifică, deși, s-a observat deja, în lirica de război a combatanților, tendința e mai degrabă de a persifla confortul (adesea închipuit) al soției sau iubitei rămase acasă. O altă figură feminină construită în registru serios este a Fecioarei Maria, Ranetti reluând motivul *mater dolorosa*, întâlnit și la poeți combatanți ca Aron Cotruș, Adrian Maniu sau Perpessicius. Astfel, în sonetul *Mater dolorosa* (Ranetti 1921: 30), eul poetic pare incapabil să mai contemple frumusețea femeii apropiate, fiindcă o substituie involuntar cu imaginea mamei îndurerate: „Uit și ochii tăi ca focul, uit și sânu-ți alb ca spuma,/ Orice-ndemn către păgâne ispitiri în mine-i mort,/ Și cucernică privirea spre icoana-ți sfântă port.../ Astăzi nu mai ești Femeea, astăzi tu ești numai Muma”. Tranziția de la erotic la hieratic obligă subiectul la un exercițiu de smerenie, determinat de drama universală a mamelor care își pierd fiii pe front: „Ca în fața Precuratei, eu mă-nchin zmerit acuma,/ Ție, oricum și-e veștmântul, de mătase ori de tort,/ Ție-al cărei fiu stă astăzi în tranșee ori sub cort,/ Înfruntând vrăjmașul țarei mai nemilostiv ca ciurma”. Poza e solemnă și ascunde un sentiment de culpă al poetului civil, pe care, în alte creații, acesta nu se ferește să-l destăinuie: „Și mi-e rușine: că-s civil” (*După opt luni...*, în Ranetti 1921: 42).

Tematica religioasă apare și în poezia În noaptea restignirii (Ranetti 1921: 91), unde, surprinzător, e abordată ironic, nu reverențios, căci, suprapusă cu ziua păcălelilor, 1 aprilie, sărbătoarea pascală pare, pe timp de război, o farsă: „D-ar fi făcut să ciocnim ouă/ Hazardul orb și imbecil/ În ziua de întâi April/ Și n-ar fi Paștile la două –// Când, după datin-ancestrală,/ Un prieten m-ar fi-ntâmpinat/ Cu un «Christos a înviat»./ Aș fi crezut că-i păcăleală.// Și zău, când lumea-ntreagă-i arsă/ Pe rugul de trei ani nestins,/ Nu zici că Barabas a-nvins/ Și că-nvierea e o farsă?!”. Neîncrederea în miracolul creștin vine, ca și poezia combatanților, pe fondul conștientizării repetiției tragice a crucificării tinereții inocente, în van: „Nu-i vatră unde nu se plânge,/ Iar ouăle ce-o să ciocnim/ De Paști, creștinii le-nroșim/ În cel mai sfânt și nobil sânge.// La noapte-ntunecăte, lună,/ Când Christ va fi pe cruce pus,/ Nu mai învie, cum s-a spus:/ E-ntâi

Aprilie, zi de minciună!” În ciuda atitudinii defetiste și a revoltei ironice împotriva divinității care tolerează carnagiul, eul poetic revine la sentimente mai cuminiți în finalul textului, după o pauză tipografică („Dar totuși... În cuprinsul firei/ Vedem iar, raze, fluturi, flori,/ Și iar adânc încrezători/ privim la chinul restignirei”), ca și cum absența speranței ar fi o concluzie impardonabilă.

Cu totul impardonabilă este, în schimb, în viziunea lui Ranetti, propagarea mesajului pacifist, în măsura în care e perceput ca îndemn la uitare a sacrificiului soldaților: „Tac gurile de tunuri. Vorbește îns-o gură./ E Pacea cu dulci șoapte, ispititor de dulce/ [...] Tac gurile de tunuri. Da-n oastea din tranșee/ E-un glas azi mai puternic decât aceste guri, // [...] Vorbește glasul Urei: - «Să răzbunați mormine!»/ [...] Tac gurile de tunuri. Dar Ura n-a tăcut” (*Armistițiul*, în Ranetti 1921: 58). Discursul ardent al urii se transformă, în alte poezii, într-unul al rușinii de a le fi supraviețuit eroilor căzuți la arme, care au îngrașat, cu sângele lor, solul patriei: „Ce-au macii din anul acest?!/ Ei, fără de vorbă ori gest,/ Au aer ironic să-mi zică:// - «Nu vezi. Nu-i așa că mai roșii,/ Mai dârji ne-nălțăm pe tulpini?/ [...] Ne-au uns cu-a lor sânge strămoșii!»” (*Mustrarea macilor*, în Ranetti 1921: 64). Deveniți aici, anacronic, „strămoși”, eroii de război sunt, în fapt, contemporanii poetului, pe care majoritatea poeziilor din volum îi glorifică. Oameni simpli, recrutați din mediul rural, soldații din poezia lui George Ranetti se disting prin curaj epopeic, modestie desăvârșită și spirit patriotic: „Ei au o mână ruptă/ Sau un picior de lemn.../ Că s-au întors din luptă/ Pe piepturi nici un semn.// Nu poartă decorații/ Nici aurit galon./ O traistă, ș-un bidon, - / Ș-atât... Dar salutați-i!// Azi poate n-au nici pâine,/ Dar sfinții-acești betegi/ Sunt nobilii de mâine/ Ai Românii-ntregi!” („*Răcanii*” de la țară, în Ranetti 1921: 11). Noblețea lor e una spiritului și este elogiată în multe alte creații, într-o opoziție stridentă cu meschinăria și ignoranța cetățenilor civili, care le desconsideră sacrificiul. Pentru a sublinia antagonismul, Ranetti dezvoltă o adevărată retorică a eroismului, dramatizând textele sau apelând excesiv la descrierea corpurilor mutilate: „Nici stele și nici cruci strălucitoare/ Pe piept el nu purta, ca să-l însemne/ Ca brav ostaș. Dar biete-i picioare/ Erau schimbate – acum cu două lemne” (*Invalidul*, în Ranetti 1921: 32). El recuperează, de asemenea, modele ale imaginarului „matriotic” (patria ca mamă, soție, fiică, soră etc.) pașoptist, dar și tipare folclorice ale liricii de cătănie, îmbogățindu-și volumul cu o serie de versuri epistolare (*Leana către Stan, Stan către Leana*, în Ranetti 1921: 102-105), menite să pună în evidență valorile autentice ale oamenilor simpli greu încercați de soartă. Conștient de faptul că nu sunt, așa cum o arată și subtitlul volumului, decât *Versuri ușurele scrise-n clipe grele*, George Ranetti creează, în ultimă instanță, o galerie de modele și de antimodele sociale în vreme de război, cu patetismul și avântul resentimentar de care numai versurile unui poet civil s-ar fi putut lăsa cucerite atât de ușor.

În loc de concluzie, o posibilă continuare

La toate aceste exemple de poeme despre Marele Război, aparținând poetilor civili invocați, se pot adăuga numeroase texte ale altor autori cunoscuți – precum George Coșbuc, Alexandru Obedenaru¹⁰ ș.a. – sau mai puțin cunoscuți. Toate se înrudesesc vizibil prin caracterul angajat, viziunea eroică și patetismul vibrant, fără să se distingă la nivelul realizării artistice. Multe dintre ele apar și după încheierea războiului, când textele de mobilizare sunt înlocuite de prinosurile aduse militarilor căzuți pentru scopul nobil al unificării teritoriale a României. Astfel se prezintă, spre exemplu, și versurile dedicate prizonierilor de război de către Dumitru Nanu (1873-1943) în „Sburătorul” anului 1919: „Fii biecurântată luptă sfântă/ Ce mi-ai redat iar munții, codrii mei”, Întoarcerea la cămin (Nanu 1919: 212) și cele ale lui Carol Ardeleanu (1883-1949): „Ca vulturul ce-și odihnește zborul,/ Un dorobanț, cu ochii duși în zare/ Își străjuie și neamul și ogorul”, *După furtună* (Ardeleanu 1919: 9) sau Nichifor Crainic (1889-1972): „Dar va trăi nemuritor/ În vieța celor fără număr/ Cine-a căzut purtând pe umăr/ Ideia tuturor”, *Agapă eroică* (Crainic 1919: 2) din „Lucefărul” aceluiași an. Desigur, lista scriitorilor care semnează versuri de circumstanță în acest context s-ar putea extinde cu ușurință, însă aceasta nu ar modifica trăsăturile paradigmei. Nu pentru ideea lor, nici pentru execuția stilistică, ci pentru aportul pe care îl pot avea la reconstituirea stării de spirit a epocii mai contează, pentru cititorul de astăzi, versurile poetilor civili, al căror contingent ineficient faptic își dovedește, totuși, eficiența discursivă sub raport propagandistic. Traversate de simțul enormității, în cazul lui Nicolae Iorga, de sentimentul neputinței, la Alexandru Vlahuță, sau, în cele din urmă, de gustul deriziunii, la George Ranetti, ele rămân simptomatice pentru războiul modern conceput ca „zonă afectivă” (Favret 2010: 18), fără granițe fizice, și merită recuperate, chiar dacă, răsturnând celebra butadă a lui Ranetti, e limpede că, din punct de vedere literar, nu sunt monumente, ci doar momente.

Bibliografie

- Ardeleanu C., 1919, « După furtună », *Lucefărul*, n° 2, p. 9.
- Beaupré N., 2006, *Écrire en guerre, écrire la guerre. France-Allemagne 1914-1920*, Paris, CNRS Éditions.
- Bianchi N., 2021, « En rire, malgré tout? Éthique d'un rire romanesque de la Grande Guerre », in Mecke J., Schoentjes P., Donnarieix A.S., *Esthétique de la guerre – Éthique de la paix. Un siècle de littérature sur la Grande Guerre*, 2021, Paris, Classiques Garnier.

10 Pentru o analiză detaliată a poeziei lui George Coșbuc și Alexandru Obedenaru pe tema războiului, v. Croitoru C., 2021, „Récyclage poétique de la Guerre d'Indépendance roumaine”, *RiCOGNIZIONI. Rivista di Lingue, Letterature et Culture Moderne*, vol. 8, n° 16, p. 11-16.

- Bogdan N.A., 2018, *Iașul, leagăn al unirii neamului românesc 1916-1918. Reminiscențe și însemnări*, Iași, Editura Convorbiri Literare/Editura Timpul.
- Busuioceanu Al., 1919, „Literatura anului 1919”, *Luceafărul*, n° 23-24, p. 26.
- Crainic N., 1919, „Agapă eroică”, *Luceafărul*, n° 1, p. 2.
- Croitoru C., 2015, „Combattants-poètes et poètes-combattants dans la Roumanie de la Grande Guerre”, *Romania Orientale*, Bagatto Libri Roma, vol. XXVIII, p. 167-180.
- Croitoru C., 2018, „The First World War in the Memory of Romanian Poetry”, *Philobiblon*, vol. XXIII, n° 1, p. 37-49.
- Croitoru C., 2021, „Récyclage poétique de la Guerre d'Indépendance roumaine”, *RiCOGNIZIONI. Rivista di Lingue, Letterature et Culture Moderne*, vol. 8, n° 16, p. 11-16.
- Cru J.N., 1930, *Du témoignage*, 3e édition, Paris, Gallimard.
- Cyrano [Ranetti], 1919, „Despăgubiri de război”, *Furnica*, anul XIV, n° 12, p. 7.
- Favret M.A., 2010, *War at a Distance. Romanticism and the Making of Modern Wartime*, Princeton&Oxford, Princeton University Press.
- Hangiu I., 1996, *Dicționarul presei literare românești. 1790-1990*, București, Editura Fundației Culturale Române.
- Hussey M. (ed.), 1967, *Poetry of the First World War*, London, Longmans.
- Iorga N., 1021, *Din opera poetică a lui N. Iorga*, Craiova, Ramuri.
- Nanu D., 1919, „Întoarcerea la cămin”, *Sburătorul*, anul I, n° 10, p. 212.
- Parenteau O., 2014, *Quatre poètes dans la Grande Guerre. Apollinaire, Cocteau, Drieu la Rochelle, Éluard*, Liège, Presses Universitaires de Liège.
- Ranetti G., 1921, *D'atunci și d'acolo. Versuri ușurele scrise'n clipe grele*, București, Editura Literară a Casei Școalelor.
- Șandru D., 2018, „Iașul sub povara refugiului. Tragedia războiului în memorii și însemnări zilnice (1916-1918)”, *Polis*, vol. VI, n° 4(22), p. 39-64.
- Vlahuță A., 1963, *Scrieri alese*, vol. I, București, Editura pentru Literatură.